

**Konstantinos Tsirigotis, Ewa
Lewik-Tsirigotis, Bożena Baster**

**Czyny zabronione nieletnich w
świetle dokumentacji sądowej**

Pedagogika Rodziny 2/3, 129-146

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Konstantinos Tsirigotis

Zakład Psychologii, Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

Ewa Lewik-Tsirigotis

Społeczna Akademia Nauk w Łodzi

Bożena Baster

Czyny zabronione nieletnich w świetle dokumentacji sądowej

1. Wstęp

Problematyka przestępczości nieletnich uważana jest za ważną z punktu widzenia opracowywania skutecznej profilaktyki w walce z przejawami patologii społecznej. Poprzez ustalenie rozmiaru i dynamiki zachowań dewiacyjnych można dokładniej sprecyzować kierunki właściwego oddziaływania na młodego człowieka.

Planowanie w dziedzinie zapobiegania przestępczości wymaga pewnych informacji, które odzwierciedlą rozmiar, dynamikę i strukturę tego zjawiska.

Przez rozmiar przestępczości rozumie się udział zachowań przestępczych w całości działalności społeczeństwa [Hołyst, 2007]. Udział ten uzależniony jest od tego czy bierze się pod uwagę przestępczość rzeczywistą, ujawnioną, stwierdzoną czy osądzoną, przy czym przestępczość rzeczywistą trudno oszacować. Rozmiar przestępczości zależy w dużej mierze od tego, jak społeczeństwo reaguje na zaobserwowaną działalność przestępczą oraz czy taką działalność potępia. Musi nastąpić reakcja czy to ze strony instytucji publicznej czy ze strony ofiary. Konieczna jest też reakcja wymiaru sprawiedliwości.

Opis przestępczości obejmuje jej charakterystykę jakościową i ilościową. Charakterystyka jakościowa wymaga zlokalizowania badanego zjawiska w danym systemie politycznym i społeczno-ekonomicznym. Natomiast charakterystyka ilościowa to statystyka publiczna, czyli system zbierania, gromadzenia i udostępniania danych statystycznych.

Podstawowym źródłem danych są statystyki kryminalne pozwalające na orientowanie się w strukturze i dynamice przestępczości. Należy do nich między in-

nymi Policynjny System Statystyki Przeszeczności „Temida”, rejestrujący zdarzenia o charakterze przesteczczym oraz statystyka sędowa, która zawiera informacje o liczbie osób skazanych prawomocnym wyrokiem.

Określając strukturę przesteczczności, podstawowym kryterium podziału zbioru przesteczstw w danym okresie jest przedmiot czynu przesteczczego, obejmujący nie tylko przesteczstwa skierowane przeciwko jednemu dobru chronionemu prawem, lecz również przesteczstwa zbliżone rodzajowo, np. przesteczstwa skierowane przeciwko życiu i zdrowiu czy przesteczstwa przeciwko mieniu. Analiza struktury pozwala na określenie dynamiki przesteczczności, która obrazuje tempo i kierunki zmian, jakim podlegają czyny przesteczczne.

Dane dotyczące aktualnego stanu liczbowego prowadzonych postępowań procesowych nie tylko dostarczają informacji o stanie zagrożenia przesteczcznością na danym terenie, ale również mogą przyczynić się do wyznaczenia kierunków działań zmierzających do wyeliminowania lub zminimalizowania zjawisk społecznie niepożądanych i potępianych [Hołyst, 2007].

Spółeczeństwo kierujące swój wzrok ku przyszłości, troszczy się o losy młodego pokolenia. Za te losy czuje się odpowiedzialne. W obawie o swoją przyszłość poczuwa się również do odpowiedzialności za przesteczczność nieletnich. Bo przecież chodzi o ludzi znajdujących się we wczesnym etapie życia, których osobowość dopiero się formuje pod nie zawsze korzystnym wpływem otoczenia. Dlatego oceniając czyny popełnione przez nieletnich nie należy koncentrować się jedynie na ich szkodliwości społecznej, ale również trzeba brać pod uwagę konsekwencje, jakie spowodują one w rozwoju młodego człowieka i jego przyszłości. Rozpoczęty zbyt wcześnie proces wchodzenia na drogę przesteczczą, pociąga za sobą negatywne skutki, nie tylko o charakterze społecznym, ale także psychicznym, przyczyniając się do dalszego wykołejania się jednostki. Wraz z popełnionym po raz pierwszy czynem karalnym zostaje osłabiony lęk przed czynem niezgodnym z powszechnie akceptowanymi normami. Wówczas także rozpoczyna się proces stygmatyzacji przyczyniając się do spychania jednostki poza nawias społeczeństwa. Dlatego tak ważne staje się zapobieganie wczesnemu rozpoczęciu działalności przesteczczej, gdyż ma ono istotny wpływ na pogłębienie się procesu demoralizacji i niedostosowania społecznego [Pstrąg, 2007].

Badania empiryczne potwierdzają, że przesteczczność dorosłych jest w większości przypadków kontynuacją kariery przesteczczej, którą jednostka rozpoczyna w dzieciństwie. Takie na pozór drobne czy bagatelne czyny nieletnich są początkiem drogi do popełnienia poważniejszego przesteczstwa w życiu dorosłym. Dlatego ważną rzeczą staje się analizowanie przesteczczności nieletnich, gdyż mogłoby to pomóc w wyjaśnieniu genezy przesteczczności dorosłych a także powstrzymać proces kształtowania się osobowości przesteczcy.

W przypadku nieletniego można dokładniej obserwować warunki jego życia, różne sytuacje które go otaczają i kształtują. Jednostka w tym wieku jest pod

wpływem niewielu układów stosunków międzyludzkich jak rodzina, szkoła czy rówieśnicy, podczas gdy dorosły już człowiek został uformowany pod wpływem różnorodnych i licznych wpływów środowiskowych, co utrudnia próbę odnalezienia przyczyn jego zachowania. Z tych ustaleń wynika, że badania kryminologiczne, opracowujące metody zwalczania przestępczości zyskują lepsze rezultaty, kierując swoje działania na nieletniego sprawcę. Jego osobowość jest bardziej podatna na kształtowanie za pomocą różnych metod pedagogicznych i wychowawczych. Poza tym można również zmienić otoczenie nieletniego przez przeniesienie go do innego środowiska szkolnego czy opiekuńczego [Hołyst, 2007].

Głównym celem pracy niniejszej jest zbadanie rodzajów i skali czynów zabronionych, ich rozmiarów i dynamiki z uwzględnieniem wieku i płci nieletnich oraz zbadanie czynników egzogennych, które mogły mieć wpływ na takie zachowania. Chodzi tu o czyny popełnione przez nieletnich, wobec których wszczęto postępowanie w Sądzie Rejonowym w latach 2008-2009.

Dla celu tej niniejszej pracy, którym jest określenie skali przestępczości nieletnich, przyjęto definicję przestępczości nieletnich w jej szerszym zakresie, a więc uwzględniając obok przestępczości „właściwej” i czynów karalnych także zachowania świadczące o demoralizacji. Uzasadnione jest to tym, że te trzy typy zachowań zgodnie z ustawą wymagają reakcji sądu.

2. Metodologia badań własnych

Do przeprowadzenia badań dotyczących poruszanego w niniejszej pracy skali zjawiska przestępczości nieletnich zastosowano metodę sondażu diagnostycznego.

Technika analizy dokumentów wydała się najbardziej odpowiednia dla przeprowadzenia zaplanowanych badań. Cel badawczy można było osiągnąć poprzez analizę dokumentów sądowych, które zawierają informacje o zjawiskach patologii, demoralizacji i przestępczości nieletnich [Zaczyński, 1995; Pilch, Bauman, 2001].

W niniejszej pracy analizie poddano urządzenia ewidencyjne i akta sądu rodzinnego i nieletnich. Pod uwagę wzięto repertoria z 2008 i 2009 r., w których rejestruje się podejmowane postępowanie w sprawie nieletniego, orzeczenia i postanowienia sądowe oraz sprawozdania kuratorów sądowych z wywiadów środowiskowych. Analiza dokumentów pozwoliła na uzyskanie informacji dotyczących danych osobowych, informacji o popełnionym czynie czy objawach demoralizacji, danych o funkcjonowaniu środowiska rodzinnego nieletniego, o jego sytuacji w szkole (opinie nauczycieli i pedagogów) oraz o kontaktach z rówieśnikami.

Badania zostały zrealizowane w Wydziale Rodzinnym i Nieletnich przy Sądzie Rejonowym w średniej wielkości mieście powiatowym w centralnej Polsce. Nie bez znaczenia dla badanej problematyki jest fakt, że od połowy lat 90-tych, wraz z likwidacją największych zakładów przemysłowych, w których zatrudnienie znajdowali nie tylko mieszkańcy miasta, ale i okolic, w powiecie odnotowuje się po-

nad 20-procentowe bezrobocie. Największą grupę bezrobotnych stanowią osoby z wykształceniem podstawowym i zasadniczym. Stąd też nie dziwi fakt tak dużej liczby szkół średnich dla dorosłych. Obecnie dla województwa stopa bezrobocia wynosi 17%, dla miasta 19%, a dla powiatu 22%.

Analizie zostały poddane dokumenty sądowe z 2008 i 2009 r. Obejmowały one dane dotyczące wszczęcia postępowania sądowego wobec nieletnich sprawców przestępstw i nieletnich, których zachowanie budziło podejrzenie objawów demoralizacji.

Chcąc uzyskać odpowiedź na pytania szczegółowe i poznać sytuację nieletniego zbadano 35 akt spraw nieletnich, wybranych losowo, wobec których toczyło się bądź zakończyło postępowanie sądowe.

3. Wyniki badań własnych i ich omówienie

3.1. Zarys przestępczości nieletnich, wobec których wszczęto postępowanie w Sądzie Rejonowym w 2008 i 2009 r.

Przed przystąpieniem do charakterystyki nieletnich sprawców czynów zabronionych należy przedstawić strukturę przestępczości w określonych kategoriach (por. tab. 1).

Tabela 1. Przestępczość stwierdzona w latach 2008 i 2009 z podziałem na rodzaje czynów zabronionych popełnionych przez nieletnich

Rodzaje czynów zabronionych popełnionych przez nieletnich	2008	2009
Przestępstwa przeciwko pokojowi, ludzkości oraz przestępstwa wojenne (art. 117–126 k.k.)	1	3
Przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu (148–162 k.k.)	47	42
Przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu powszechnemu (163–172 k.k.)	1	11
Przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji (173–180 k.k. i 87 k.w.)	1	4
Przestępstwa przeciwko wolności (189–193 k.k.)	20	15
Przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności (197–205 k.k.)	4	3
Przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece (206–211 k.k.)	4	4
Przestępstwa przeciwko działalności instytucji państwowych oraz samorządu terytorialnego (222–231 k.k.)	0	5
Przestępstwa przeciwko wymiarowi sprawiedliwości (232–247 k.k.)	2	3
Przestępstwa przeciwko wiarygodności dokumentów (270–277 k.k.)	1	1
Przestępstwa przeciwko mieniu (278–296 k.k., 119 k.w., 122 k.w., 124 k.w.)	126	130

Przestępstwa przeciwko porządkowi publicznemu (252–264 k.k., 51 k.w.)	1	1
Przestępstwa przeciwko obrotowi gospodarczemu (296–309 k.k.)	2	0
Ustawa o przeciwdziałaniu narkomanii	22	26
Przejawy demoralizacji	66	84
Razem:	298	332

W rozpatrywanym okresie najwięcej było przestępstw przeciwko mieniu oraz przeciwko życiu i zdrowiu (aczkolwiek było ich o wiele mniej).

Jak widzieliśmy wcześniej, przy badaniu struktury przestępczości istotne jest kryterium podziału przestępstw nie tylko na te przeciwko jednemu dobru chronionemu, ale także zbliżonych rodzajowo. Analiza struktury pozwala stwierdzić dynamikę przestępczości, która obrazuje tempo, kierunki zmian, jakim podlegają czyny przestępcze.

Z analizy powyższych danych wynika, że w latach 2008 i 2009 liczba przestępstw stwierdzonych w poszczególnych latach wynosiła 299 i 332 odpowiednio. Liczba przestępstw popełnionych przez nieletnich w roku 2009 wzrosła o 11,4%.

Jak wynika z badań kryminologicznych opisywanych przez Hołysta najwięcej popełnianych przestępstw przez nieletnich stanowią przestępstwa przeciwko mieniu, zdrowiu i życiu i z ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii. Udział tych przestępstw w ogólnej liczbie systematycznie rośnie [Hołyst, 2007]. Dane uzyskane w naszych badaniach potwierdzają te wyniki, jeżeli chodzi o przestępstwa przeciwko mieniu i z ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii, natomiast w przypadku przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu odnotowuje się niewielki spadek.

Niektóre z popełnionych czynów karalnych mają charakter incydentalny, zatem ich analiza dla potrzeb dynamiki wydaje się być nieistotna. Należą do nich między innymi przestępstwa przeciwko działalności instytucji państwowych, czy przeciwko bezpieczeństwu powszechnemu. Niemniej jednak, jako że czyny te wyczerpują znamiona przestępstwa reakcja sądu była konieczna, bowiem jak widzieliśmy wcześniej, takie na pozór bagatelne czyny mogą przyczynić się do popełnienia poważniejszego przestępstwa w życiu dorosłym.

Biorąc pod uwagę liczbę najczęściej popełnianych czynów zabronionych według danej kategorii można określić ich dynamikę w analizowanym okresie 2008 i 2009 r. Wyniki są przedstawione w tabeli 2.

Tabela 2. Rodzaje czynów zabronionych w tym karalnych najczęściej popełnianych przez nieletnich z określeniem ich dynamiki

Rodzaje czynów karalnych najczęściej popełnionych przez nieletnich	2008	2009	Dynamika %
Przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu (148–162 k.k.)	47	42	89,40
Przestępstwa przeciwko wolności (189–193 k.k.)	20	15	75,00
Przestępstwa przeciwko mieniu (278–296 k.k., 119 k.w., 122 k.w., 124 k.w.)	126	130	103,20
Ustawa o przeciwdziałaniu narkomanii	22	26	118,20
Przejawy demoralizacji	66	84	127,30
Razem:	281	297	

Otrzymane wyniki potwierdzają charakterystykę czynów zabronionych popełnionych przez nieletnich opracowaną przez Harasimiaka. Autor podsumowując badania z lat 1992–2003 stwierdza, że w skali ogólnej liczby czynów, do najczęściej popełnianych należą te z kategorii przeciwko mieniu, przeciwko życiu i zdrowiu. Przy czym te ostatnie charakteryzuje systematyczny wzrost. Autor podkreśla również rosnący wzrost zachowań ujętych jako „inne”, do których zalicza się naruszenia nietykalności oraz z kategorii gróźb karalnych i zmuszeń–5% [Harasimiak G., 2005]. Uzyskane wyniki potwierdzają tę charakterystykę na przykładzie przestępstw przeciwko wolności, które stanowiły w 2008 r. 6,72% ogólnej liczbie ujawnionych czynów zabronionych, a w roku 2009 stanowiły 4,52%. Mimo dwóch różnych metod badawczych tj. metody przyjętej przez Harasimiaka badania zjawiska przestępczości nieletnich w długim okresie czasu oraz przyjętą w niniejszej pracy metodę analizy dwóch kolejnych lat uzyskane wyniki są zbieżne. A więc mimo upływu lat procentowy udział tych przestępstw na przełomie 6 lat utrzymuje się prawie na jednym poziomie.

Prezentowane zestawienie świadczy o tym, że w kategoriach przestępstw przeciwko mieniu, do których zalicza się kradzieże i kradzieże z włamaniem, a także rozboje uległy zwiększeniu o 3,2%. W kategorii czynów zabronionych przez ustawę o przeciwdziałaniu narkomanii uległy zwiększeniu o 18,2%. Natomiast w przypadku przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu oraz przestępstw przeciwko wolności odnotowano nieznaczny spadek. Mimo to wynik mówiący o czynach agresywnych (pobicia i udział w bójce) jest niepokojący. Popełnianie przestępstw z tej kategorii świadczy o tym że nieletni mogą znajdować się w opisywanej przez Stanika [2077] fazie kształtowania się osobowości przestępczej.

Znaczny wzrost odnotowano w roku 2009 czynów będących przejawami demoralizacji o 27,3%. Według Mościckiej przejawy niedostosowania społecznego zapoczątkowane w okresie dzieciństwa mogą się nasilać i stanowić podłoże do powstania różnego rodzaju objawów demoralizacji. Ważne jest więc uchwycenie wczesnego stadium demoralizacji by stworzyć możliwość prawidłowego przebiegu procesu wychowania lub resocjalizacji. Sąd jako przejawy demoralizacji zakwalifikował wszystkie czyny sprawców do 13 r.ż.

Kolejnym krokiem będzie przedstawienie procentowego udziału najczęściej popełnianych czynów zabronionych w stosunku do ogólnej liczby przestępstw (tab. 3).

Tabela 3. Udział procentowy najczęściej popełnianych czynów zabronionych w ogólnej liczbie przestępstw nieletnich w 2008 i 2009 r.

Rodzaje czynów zabronionych najczęściej popełnianych przez nieletnich	2008	Udział % w ogólnej liczbie przestępstw nieletnich 2008 r.	2009	Udział % w ogólnej liczbie przestępstw nieletnich 2009 r.
Przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu (148–162 k.k.)	47	15,78	42	12,65
Przestępstwa przeciwko wolności (189–193 k.k.)	20	6,72	15	4,52
Przestępstwa przeciwko mieniu (278–296k.k., 119 k.w., 122 k.w., 124 k.w.)	126	42,29	130	39,16
Ustawa o przeciwdziałaniu narkomanii	22	7,39	26	7,84
Przejawy demoralizacji	66	22,15	84	25,31
Razem:	281	94,33	297	89,48

Najwięcej, jak widzieliśmy wcześniej też, było przestępstw przeciwko mieniu. Na uwagę jednak zasługuje fakt, że na drugim miejscu, pod względem liczebności, były przejawy demoralizacji, które choć nie stanowią *sensu stricto* przestępstw, to jednak wymagają stanowczej reakcji społecznej, w tym również sądu.

Z innych badań nad przestępczością nieletnich w Polsce w świetle statystyki sądowej w latach 2000–2008 wynika, że nieletni zdemoralizowani lub z przypisanym czynem karalnym wśród ogółu stanowili 86,4% [Noszczyk-Banasiewicz, 2010].

W tabeli 3 widać, że udział nieletnich popełniających czyny z tej kategorii w 2008r wynosił 94,33% i przekraczał zacytowane wyniki o 7,93%. W 2009 r. widoczny jest spadek udziału nieletnich w ogólnej liczbie przestępstw do 89,48% i jest porównywalny ze statystyką krajową.

W trakcie analizy popełnianych czynów zabronionych przez nieletnich można również wyodrębnić sposób działania nieletnich na działanie jednoosobowe lub grupowe. Współdziałanie z innymi osobami świadczyć może o przynależności do nieformalnych grup rówieśniczych, które nierzadko nastawione są na działalność przestępczą (tab. 4).

Tabela 4. Sposób działania nieletnich i struktura osobowa grup

	2008	2009
Jednoosobowo	137	169
Grupy 2-osobowe	31	38
Grupy 3-osobowe	11	12
Grupy 4-osobowe	8	6
Grupy 5-osobowe	4	3
Grupy 6-osobowe	1	2
Grupy 8-osobowe	1	0

Badania kryminologiczne ukazują, że charakterystyczne dla nieletnich jest współuczestnictwo w popełnianiu czynów zabronionych z jedną lub kilkoma osobami [Hołyst, 2007]. Znajduje to potwierdzenie w tabeli 4, w której widać, że nieletni najczęściej działali w grupach małych (2- lub 3-osobowych) lub pojedynczo.

W 2008 r. 161 osób nieletnich popełniało przestępstwa w grupach wobec 137 działających indywidualnie. W roku 2009 w grupach działało 163 nieletnich sprawców wobec 169 działających samodzielnie. Najczęściej występującymi grupami były grupy dwu i trzy osobowe.

Okres przemian, jakim podlega młody człowiek w adolescencji, to także okres zbliżania się do rówieśników i podejmowania z nimi wspólnych działań. To tłumaczyłoby działanie wspólnie z kolegą czy koleżanką albo z grupą, w której nieletni poszukuje akceptacji i często naśladuje jej styl działania. Z innych badań wynika, że największy wpływ rówieśników zachodzi w układach dwójkowych [Urban, 2005]. Z tabeli 4 wynika, że grupy dwuosobowe stanowią przewagę w stosunku do innych grup zarówno w 2008 jak i w 2009 r.

Tabela 5. Wiek nieletnich sprawców

Wiek dziewczynek	2008	2009
7 lat	0	1
8 lat	1	1
9 lat	0	0
10 lat	1	0
11 lat	0	1
12 lat	1	1
13 lat	10	6
14 lat	13	20
15 lat	15	21
16 lat	11	12
17 lat	2	1
18 lat	0	0
Razem	54	64

Wiek chłopców	2008	2009
7 lat	2	0
8 lat	2	0
9 lat	9	2
10 lat	9	7
11 lat	6	8
12 lat	9	3
13 lat	53	24
14 lat	57	47
15 lat	41	79
16 lat	51	90
17 lat	5	7
18 lat	0	1
Razem	244	268

Badania nasze wykazały, że największą grupę wśród nieletnich sprawców przestępstw zarówno wśród chłopców jak i dziewcząt stanowią osoby w przedziale wiekowym od 13/14 do 15/16 r.ż. Taki przedział wiekowy potwierdzony jest w badaniach nad przestępczością nieletnich w Polsce w świetle statystyki sądowej w latach 2000-2008 prowadzonych przez innych badaczy również. Na podstawie danych Departamentu Statystyki Ministerstwa Sprawiedliwości stwierdzono zwiększającą się liczbę nieletnich zdemoralizowanych i z przypisanym czynem karalnym w najniższej kategorii wiekowej. W latach 2004–2008 ta kategoria obniżyła się do lat 5. Nieletni w wieku 7 czy 9 l. stanowią odrębne grupy. Liczba nieletnich z przypisanym czynem karalnym, którzy nie ukończyli 13 lat w 2008 r. stanowiła 8,3% ogółu nieletnich [Noszczyk-Bernasiewicz, 2010].

Z tabeli 5 wynika, że najniższa kategoria wiekowa to lat 7. Natomiast procentowy udział nieletnich, którzy nie ukończyli 13 lat w 2008 r. stanowił 14,43% w stosunku do ogółu, a w 2009 r. stanowił 7,23%. Wyniki wskazują, że w 2008 r. udział nieletnich sprawców do 13 r.ż. był wysoki, bo prawie dwukrotnie wyższy w porównaniu z powoływanymi wcześniej badaniami, ale w 2009 r. stanowczo się obniżył i jest porównywalny ze statystyką krajową.

Poza tym, wyraźnie tu widać, że chłopcy popełnili ogółem o wiele więcej czynów zabronionych niż dziewczęta. Znajduje tu potwierdzenie wiele prawideł bio-

logicznych, psychologicznych i społecznych. W obszarze biologii nie bez znaczenia jest tzw. „burza hormonalna”, tj. silny wyrzut testosteronu, który w wielkiej mierze odpowiada za ekspansywność, nadaktywność i agresję, co może doprowadzić do popełnienia czynów zabronionych. W sferze psychologii można powołać się na obraz własnej osoby, potrzebę afiliacji, potrzebę samopoważania czy imponowania innym. A w sferze społecznej można przywołać przynależność do grupy, cele grupowe, presję grupy czy pozycję socjometryczną w grupie [Tsirigotis, Lewik-Tsirigotis, 2010].

Tabela 6. Rodzaje czynów karalnych najczęściej popełnianych przez nieletnich (płeć i sposób działania)

		2008	2008	2009	2009
Rodzaj popełnionego przestępstwa	Sposób działania	chłopcy	dziewczynki	chłopcy	dziewczynki
Przestępstwa przeciwko mieniu	Ogółem	114	12	114	16
	jednoosobowo	57	5	49	10
	w grupie	57	7	65	6
Przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu	Ogółem	37	10	30	12
	jednoosobowo	6	1	11	3
	w grupie	31	9	19	9
Przeciwko wolności	Ogółem	14	6	11	4
	jednoosobowo	7	3	9	1
	w grupie	7	3	2	3
Ustawa o przeciwdziałaniu narkomanii	Ogółem	14	8	17	9
	jednoosobowo	11	3	9	5
	w grupie	3	5	8	4

Badania kryminologiczne pokazują, iż dziewczęta podobnie jak chłopcy najczęściej przestępstw dokonują przeciwko mieniu oraz życiu i zdrowiu [Hołyst, 2007]. Natomiast biorąc pod uwagę sposób działania, to 30% przestępstw do-

konanych jest w pojedynkę, pozostali nieletni sprawcy działają, z co najmniej jednym współnikiem [Żebrowski, 2000]. Ma to swoje odzwierciedlenie w uzyskanych danych, z których wynika, że działając w grupie nieletni chłopcy i dziewczęta najczęściej popełniają przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu natomiast w przypadku przestępstw przeciwko mieniu zauważa się tendencję do działania w pojedynkę (tabela 6).

Z badań nad przestępczością nieletnich w świetle statystyki sądowej w latach 2000-2008 wynika, że wśród populacji nieletnich z przypisanym czynem karalnym przeważają zdecydowanie chłopcy [Noszczyk-Bernasiewicz, 2010]. Znajduje to potwierdzenie w wynikach naszych badań przedstawionych w tabeli 6, gdzie w każdej kategorii przestępstw przeważają chłopcy.

Czyny niedozwolone wynikające z ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii w większości popełniane były jednoosobowo przez chłopców, ale w tej kategorii dziewczęta działały w grupie.

3.2. Czynniki determinujące zachowania przestępcze nieletnich

Wiadomo, że zjawisko przestępczości nieletnich warunkuje wiele przyczyn, takie jak sytuacja społeczno-ekonomiczna (rosnące bezrobocie, ubóstwo) czy środowisko rodzinne. Jednak w przypadku najmłodszych sprawców czynów zabronionych przyczyn takiego zachowania należy upatrywać przede wszystkim w środowisku rodzinnym.

Tabela 7. Struktura rodziny nieletniego

Struktura rodziny	%
Pełna	34,40
Niepełna	37,00
Zrekonstruowana	5,70
Rodzina zastępcza	8,60
Konkubinat	14,30

Jak już widzieliśmy, prawidłowo funkcjonującą rodziną jest rodzina pełna. Zaburzenia w strukturze rodziny mogą powodować osłabienie więzi uczuciowej i utratę kontroli nad dzieckiem. Nie zawsze jednak zaburzona struktura determinuje patologiczne zachowania dzieci, jest jednak jednym z czynników, które mogą mieć wpływ na takie zachowania.

Badania jednego z twórców teorii społecznej kontroli, Hirschiego, wykazały, iż typowe dla rodzin dysfunkcyjnych a więc niepełnych, są sytuacje w których opie-

kunowie nie wiedzą gdzie są ich dzieci, nie mają czasu na rozmowę z nimi a tym bardziej na udzielanie rad i wpajanie zasad postępowania. Zaburzony wówczas proces tworzenia się więzi jednostki z opiekunem jest przyczyną nie wytworzenia się zobowiązania, czyli stosowania się do reguł z obawy przed nieprzyjemnymi konsekwencjami ich naruszenia. Jest to sytuacja, kiedy zaburzona jest funkcja kontrolna rodziny [Hołyst, 2007].

Z badań nad strukturą rodziny i jej sytuacją materialną, przeprowadzonych na podstawie dokumentów Sądu Rodzinnego i Nieletnich w Lublinie wynika, że 18,5% dzieci pochodziło z rodzin niepełnych, a 26,1% wychowywało się w konkubinatach [Bogusz, Klimek, 2002].

Z uzyskanych przez nas danych wynika, że 37% nieletnich pochodzi z rodzin niepełnych, w których zaburzona została prawidłowa dla procesu wychowawczego struktura rodziny. Wynik ten jest dwukrotnie wyższy od wyżej przedstawianego. Funkcję opiekuńczo-wychowawczą w rodzinach niepełnych realizują głównie samotne matki (rozwidzione, wdowy), które starają się w miarę swoich możliwości stworzyć nieletnim właściwe warunki. Odnotowano także 2 przypadki, kiedy wychowywaniem dziecka zajmują się ojcowie, w dwóch przypadkach rodziną zastępczą są dziadkowie (rodzice są pozbawieni praw rodzicielskich), w jednym przypadku opiekę nad nieletnim sprawuje wujek jako rodzina zastępcza, a 2 osoby to wychowankowie Ośrodka Szkolno-Wychowawczego (rodzicom ograniczono władzę rodzicielską).

Mimo, że odnotowano duży odsetek rodzin pełnych - 34% to wiele rodzin ma ograniczoną władzę rodzicielską (mają nadzór kuratora) lub stwierdzono u nich niewydolność wychowawczą czy niezaradność życiową. Można zatem przypuszczać, że w tych rodzinach matka i ojciec gorzej sobie radzą z wychowywaniem dziecka, z utrzymaniem prawidłowej relacji z dzieckiem i z przekazywaniem wartości społecznie uznawanych.

Z tabeli 7 wynika, że konkubinaty stanowią 14,3% rodzin i jest niższy od stwierdzonego w zacytowanych badaniach.

Tabela 8. Alkoholizm w rodzinie nieletniego

Alkoholizm w rodzinie	Rodziny bez problemu alkoholizmu
48,60%	51,40%

W badaniach nad przyczynami trudności szkolnych, wymienia się między innymi alkoholizm w rodzinie, jako jedną z głównych determinant mającą wpływ na atmosferę w domu oraz na zaburzenia w zachowaniu dzieci i młodzieży objawiające się wagarami, które przyczyniają się do coraz większych trudności

w opanowaniu materiału szkolnego. Badania przeprowadzone nad przestępczością dzieci wykazały, że 69% rodzin, z których pochodziły dzieci nadużywało alkoholu [Żabczyńska, 1983]. Natomiast z innych badań wynika, że problemy alkoholowe występowały u 81,1% badanych rodzin nieletnich sprawców [Bogusz, Klimek, 2002].

Z naszych badań wynika, że u prawie 50% rodzin występował problem nadużywania alkoholu i jest nieco niższy od wskazanego przez Żabczyńską. W znacznej części dotyczył on ojców, w jednym przypadku alkoholu nadużywała matka, a w czterech przypadkach rodzice i rodzeństwo.

Wiadomo, że nadużywanie alkoholu ma negatywny wpływ na funkcjonowanie rodziny powodując trudności w zapewnieniu warunków bytowych. Do tego jeszcze dochodzą ciągłe kłótnie i konflikty i nierzadko stosowana przemoc oraz brak nadzoru nad dziećmi. Rodziny, w których oprócz alkoholizowania się występuje także karalność jednego z rodziców czy rodzeństwa, dostarczają negatywnych wzorców postępowania.

Analiza akt sądowych wykazała, że w 2 przypadkach ojców przebywał w zakładzie karnym, w jednym przypadku matka była karana i w dwóch przypadkach rodzeństwo odbywało karę w zakładzie karnym.

Z analizy akt nieletnich wynika, że wiele zachowań przestępczych nieletnich było spowodowane pod wpływem alkoholu. Ustalono, że takie osoby pochodzą z rodzin, gdzie albo występuje bądź występował problem alkoholowy.

Warunki bytowe i materialne wpływają nie tylko na możliwości zapewnienia podstawowych potrzeb dziecka, ale również na atmosferę panującą w rodzinie. Analizując akta sądowe, w tym wywiady kuratorskie, wyróżniono trzy kategorie sytuacji mieszkaniowej rodziny: złą, średnią i dobrą.

Tabela 9. Warunki bytowe rodziny nieletniego

Warunki bytowe rodziny	dobre	średnie	słabe	bardzo złe
	17,00%	43,00%	31,42%	8,58%

Z badań nad sytuacją materialną przeprowadzonych przez Bogusz i Klimek na podstawie dokumentów Sądu Rodzinnego i Nieletnich w Lublinie w świetle kryteriów oceny warunków mieszkaniowych ustalono, że 2,7% posiadało bardzo dobre warunki mieszkaniowe, 18,9% warunki dobre, przeciętne (średnie) 29,7% rodzin, złe 37,8% a bardzo złe 10,8% rodzin [Bogusz, Klimek, 2002].

Uzyskane w badaniach akt sądowych wskazują, że u 43% badanych rodzin oceniono warunki mieszkaniowe jako średnie, a w przypadku 31,42% rodzin oceniono je jako złe, a u 8,58% oceniono jako bardzo złe, ocena warunków jako „bar-

dzo dobre” nie występowała. Biorąc pod uwagę ocenę warunków mieszkaniowych jako złe uzyskane wyniki są zbliżone do wcześniej przeprowadzonych, niemniej jednak przypomnieć należy pogląd, że nie tyle sytuacja ekonomiczna rodziny ma wpływ na popełnianie czynów zabronionych ile subiektywna ocena i odbiór tej sytuacji przez nieletniego. Czyli „stara psychologiczna prawda”: sytuacje zewnętrzne (tzw. obiektywne) działają poprzez warunki wewnętrzne (tzw. subiektywne).

Trudne warunki mieszkaniowe wiążą się z brakiem dochodów, co w większości przypadków oznacza, że rodzice nie mają stałego miejsca zatrudnienia lub tylko jeden z nich pracuje. W wyniku tego rodzina ma problemy z zapewnieniem podstawowych potrzeb związanych z wyżywieniem swoich dzieci (obiady w szkole opłacane są przez Miejskie lub Gminne Ośrodki Pomocy Społecznej). Z analizy akt wynika również, że istnieje odsetek dzieci, które nie mają własnego miejsca do spania (dzielą je np. z ojcem) ani miejsca do odrabiania lekcji. Dzieci z tych rodzin nigdy nie korzystały z zorganizowanej formy wypoczynku w okresie wakacji.

Nieletni sprawcy czynów zabronionych w porównaniu z inną młodzieżą mają zazwyczaj kłopoty w nauce. Wynikają one z zaburzeń w funkcjonowaniu psychologicznym i wpływu środowiska rodzinnego.

Tabela 10. Trudności szkolne nieletniego

Trudności w nauce	Brak trudności w nauce
91,00%	9,00%

Z badań innych autorów wynika, że najbardziej podatna na unikanie zajęć lekcyjnych i obowiązków szkolnych jest młodzież od 13 do 16 r.ż. [Mościcka, 1970] oraz, że do 16 r.ż. niepowodzenia dydaktyczne występowały u 43% nieletnich popełniających przestępstwa [Trepka-Starosta, Roszkowska, 2007].

Analizując akta (wywiady kuratorskie przeprowadzone w szkole) zauważa się, że 91% nieletnich sprawców miała trudności szkolne, na które składały się słabe wyniki w nauce. Z tego 69% stanowiła młodzież w wieku 13-16 lat, która nie uczęszczała systematycznie do szkoły, czyli wagarowała, co stawiało pod znakiem zapytania ich promocje do następnej klasy.

Z analizy akt spraw nieletnich sprawców wynika, że 40% z nich ma kłopoty zdrowotne. Wśród nich 8,58% stanowią osoby z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim. Stanik wykazuje, że wśród grupy nieletnich przestępców 9% stanowią osobnicy upośledzeni umysłowo [Stanik, 1980]. Wynik otrzymany w niniejszych badaniach jest porównywalny do wyniku przedstawionego przez Stanika.

Ponadto u dwóch osób zdiagnozowano ADHD; to właśnie te dzieci często mają trudności w nauce i kłopoty w relacjach z rówieśnikami. Ustalono także, że

wielu nieletnich było kierowanych do Poradni Zdrowia Psychicznego, jedna osoba leczyła się w Szpitalu Neuropsychiatrycznym, a jedna osoba w dzieciństwie chorowała na zapalenie opon mózgowych. W dwóch przypadkach-chłopiec i dziewczynka próbowali popełnić samobójstwo. Nadmienić należy, że w przypadku chłopca wcześniej jego ojciec popełnił samobójstwo.

Dobremu zdrowiu nieletnich nie sprzyja zła sytuacja bytowa i materialna rodziny. Zdarza się także, że zaniedbania ze strony opiekunów powodują pogłębianie się zdiagnozowanej choroby. Jako przykład można przywołać matkę, która zaniedbuje wizyty dziecka u logopedy oraz matkę, która nie zgodziła się na zalecane przez specjalistów kształcenie specjalne.

Według Mościckiej [1970] skumulowanie w rodzinie wielu czynników negatywnych może stanowić podłoże do zachowań przestępczych. Przejaw reakcji młodego człowieka na te czynniki, to między innymi przebywanie w towarzystwie zdemoralizowanych grup rówieśniczych.

Tabela 11. Wpływ grupy rówieśniczej na nieletniego

Wpływ grupy rówieśniczej	Brak wpływu grupy rówieśniczej
51,00%	49,00%

Jak widzieliśmy, dzieci z rodzin patologicznych nie radzą sobie z obowiązkami szkolnymi, tworząc grupę z innymi dziećmi znajdującymi się w podobnej sytuacji. Jest to zazwyczaj grupa przejawiająca zachowania o działalności przestępczej.

Z analizy akt sądowych wynika, że ponad połowa nieletnich sprawców ulega wpływom kolegów zdemoralizowanych, którzy niejednokrotnie stają się wzorem do naśladowania.

Przykładem może być grupa trzech chłopców, którzy postanowili ukraść króliki sąsiadowi, aby je sprzedać. Wszystkich trzech łączą trudności w nauce i wagarowanie. Dwoch chłopców konsultowanych było w Poradni Zdrowia Psychicznego, a u trzeciego orzeczone zostało upośledzenie w stopniu lekkim.

W drugim przypadku cztery dziewczynki w wieku od 13 do 14 r.ż., wobec których podjęto postępowanie o przejawy demoralizacji (zaburzenie porządku pod wpływem alkoholu) sprawiają kłopoty wychowawcze i mają trudności szkolne. Wychowaniem trzech dziewczynek zajmują się matki, jedna dziewczynka pochodzi z rodziny pełnej, jednak ojciec mało poświęca czasu dziecku tłumacząc się pracą do późnych godzin. Na podstawie przytoczonych przykładów obie grupy połączyły wspólne problemy i podobna sytuacja życiowa.

Funkcja towarzyska grupy rówieśniczej, zależy od sytuacji domowej. Im większy konflikt między dzieckiem a rodzicami czy szkołą tym większa rola grupy.

Dlatego porównując dane dotyczące zarówno struktury rodziny jak i występującego problemu alkoholowego w rodzinie i trudności szkolnych można przypuszczać, że te czynniki nakładając się wzajemnie zmusiły młodego człowieka do szukania środowiska, w którym będzie się czuł bezpiecznie i będzie mógł realizować własne potrzeby.

4. Wnioski

Z uzyskanych danych dotyczących przestępczości nieletnich, wobec których podjęto postępowanie w Sądzie Rejonowym wynika, że najczęściej popełniane czyny zabronione, do których zaliczają się przestępstwa przeciwko mieniu, przeciwko życiu i zdrowiu i z ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii dokonane w latach 2008 i 2009 są na podobnym poziomie. Przestępstwa z tej kategorii również w skali kraju uznawane są za najczęściej popełniane przez nieletnich. Udział nieletnich popełniających czyny z tej kategorii jest porównywalny ze statystyką krajową.

Znaczący wzrost o 27,3% odnotowano wśród popełnionych przez nieletnich czynów, które zostały zakwalifikowane przez sąd jako przejaw demoralizacji. Zauważyć należy nienaturalnie wysoki wzrost w 2009 r. przestępstw przeciwko bezpieczeństwu publicznemu jak i przestępstw przeciwko działalności instytucji państwowych i samorządu terytorialnego, które wydaje się miały charakter incydentalny.

Na podstawie zebranych danych można stwierdzić, że negatywne uwarunkowania środowisk wychowawczych mające związek z zachowaniami przestępczymi nieletnich, w głównej mierze, są następujące:

- Kryzys rodziny (alkoholizm, rozluźnienie więzi rodzinnych, niewydolność wychowawcza rodziny, niewłaściwe wzorce osobowe),
- Niepowodzenia szkolne (również drugoroczność),
- Negatywne wpływy środowiska, przynależność do nieformalnych grup i wynikających stąd zagrożeń związanych z nadużywaniem alkoholu i narkotyków.

Analiza uzyskanych wyników pozwala stwierdzić, że największy wpływ na wkraczanie na drogę przestępczą młodego człowieka ma środowisko rodzinne. Składają się na nie przede wszystkim kryzys rodzinny związany z trudną sytuacją materialną oraz patologia rodziny, tj. alkoholizm i zaburzona atmosfera rodzinna. Zaburzone relacje rodzinne, brak opieki czy niepewność emocjonalna skłaniają młodych ludzi do zaspokajania własnych potrzeb poza domem, zazwyczaj w nieformalnej grupie rówieśniczej.

Kiedy rodzina funkcjonuje niewłaściwie odbija się to na dziecku, które w najgorszym przypadku znajdzie się w sądzie. Dziecko nie daje sobie sprawy z własnej krzywdy, zostaje jeszcze dodatkowo ukarane wyrokiem prawa i często powraca do domu rodzinnego, do takiej samej atmosfery. Dlatego niezbędne są działania

resocjalizacyjne nie tylko wobec dziecka, ale także wobec rodziny. Ważnym staje się działanie profilaktyczne zapobiegające wykołejaniu się dzieci i młodzieży poprzez wczesne rozpoznanie tego procesu i przeciwdziałanie jego rozwojowi. Ważne jest by zareagować wcześniej, gdy nieletni jeszcze nie naruszy żadnych przepisów prawnych, a istnieją symptomy, że może to uczynić.

Wśród nieletnich sprawców znajduje się odsetek upośledzonych umysłowo i osoby z zespołem nadpobudliwości psychoruchowej z deficytem uwagi (ADHD). Niepokojącym faktem jest stwierdzone zaniedbanie ze strony środowiska rodzinnego i szkolnego, polegające na niepodjęciu właściwej specjalistycznej opieki lekarskiej i pedagogicznej.

5. Zakończenie

Od początków badań kryminologicznych poświęconych przestępczości nieletnich zwracano uwagę na przyczyny tego zjawiska, poszukiwano ich między innymi w czynnikach osobowościowych, moralnym zaniedbaniu i innych czynnikach tkwiących w środowisku wychowawczym sprzyjającym wykołejaniu dzieci i młodzieży. Zgodzić się należy z tezą, że pomimo upływu całego stulecia przyczyny te nie zmieniły się. Charakterystycznym zjawiskiem jest natomiast coraz niższy wiek nieletnich stających się obiektem zainteresowania i reakcji organów ochrony prawa, jak również wynikające z postępu cywilizacyjnego nowe rodzaje czynów karalnych popełnianych przez nieletnich.

Słowa kluczowe: Przestępczość nieletnich, struktura, dynamika, dokumentacja sądowa
Keywords: Juvenile delinquency, structure, dynamics, forensic records

Bibliografia

- Bogusz L., Klimek L., *Sieroctwo społeczne i jego przyczyny w świetle badań dokumentów Sądu Rodzinnego i Nieletnich w Lublinie*, „Opieka. Wychowanie. Terapia” 2002, nr 3, ss.16–20.
- Harasimiak G., *Problem zachowań przestępczych dzieci i młodzieży*, „Opieka. Wychowanie. Terapia” 2005, nr 3–4, ss. 15–18.
- Hołyst B., *Kryminologia*. Lexis Nexis Spółka 2007.
- Mościcka L., *Przestępczość Nieletnich*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1970.
- Noszczyk-Bernasiewicz M., *Przestępczość nieletnich w Polsce w świetle statystyki sądowej w latach 2000-2008*, „Opieka. Wychowanie. Terapia” 2010, nr 3–4, ss. 20–36.
- Pilch T., Bauman T., *Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe*, Żak, Warszawa 2001.

Pstrąg D., *Inicjacja przestępcza skazanych, a wybrane cechy środowiska rodzinnego i szkolnego* [w:] Stanik J.M. (red.), *Psychospołeczne uwarunkowania i mechanizmy kryminogenezy a zachowania paraprzestępcze i przestępcze*, WSP TWP, Warszawa 2007, ss. 42–59.

Stanik J.M., *Asocjalność nieletnich przestępców jako przedmiot psychologicznej diagnozy klinicznej*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1980.

Stanik J.M., *Proces kryminogenezy a perspektywy i możliwości profilaktyki społecznej w środowisku lokalnym* [w:] Stanik J.M. (red.), *Psychospołeczne uwarunkowania i mechanizmy kryminogenezy a zachowania paraprzestępcze i przestępcze*, WSP TWP, Warszawa 2007, ss. 11–27.

Trepka-Starosta J., Roszkowska A., *Warunki rodzinne i przebieg edukacji szkolnej nieletnich a rodzaje popełnianych przez nich przestępstw* [w:] Stanik J.M. (red.), *Psychospołeczne uwarunkowania i mechanizmy kryminogenezy a zachowania paraprzestępcze i przestępcze*, WSP TWP, Warszawa 2007, ss. 60–76.

Tsirigotis K., Lewik-Tsirigotis E., *Agresja a dzieci i młodzież*, w: Hirszel K., Szczepanik R., Zbonikowski A., Modrzejewska D. (red.), *Psychospołeczne uwarunkowania defaworyzacji dzieci i młodzieży*, Difin, Warszawa 2010, ss. 102–113.

Urban B., *Zachowania dewiacyjne młodzieży w interakcjach rówieśniczych*, UJ, Kraków 2005.

Zaczyński W., *Praca badawcza nauczyciela*, WSiP, Warszawa 1995.

Żabczyńska E., *Przestępczość dzieci*, PWN, Warszawa 1983.

Żebrowski J., *Rodzinne uwarunkowania przestępczości nieletnich* [w:] Kawula S., Machel H. (red.), *Młodzież a współczesne dewiacje i patologie społeczne*, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2000, ss. 71–81.